

La Primera Guerra Carlina, la Junta de Berga i la destitució i mort del comte d'Espanya

A LA MORT DE FERRAN VII (1833) va esclatar la guerra entre els seguidors d'Isabel II i el seu oncle, el Carles V dels carlins. La guerra no fou solament un plet dinàstic, al darrer de cada un dels pretendents hi havia una ideologia i un sistema de govern diferent. Aquesta fou la primera de les carlinades, una guerra de set anys, de 1833 a 1840. En aquest article no parlarem del carlisme del Maestrat –més estudiat, probablement, que el del Berguedà, i que es desenvolupà de manera diferent–, ni tampoc del general Cabrera. El que volem fer és recollir la rellevància del Berguedà, amb l'assentament a Berga de la Junta Suprema del carlisme a Catalunya i la destitució, detenció i mort del comte d'Espanya.

El conveni de Bergara (1839) entre el general liberal Espartero i el fins aleshores carlí Maroto posà fi a aquesta guerra a l'actual Euskal Herria (País Basc i Navarra). Però ni els carlins del Maestrat, amb Cabrera, ni molts de la Junta de Berga, amb el comte d'Espanya, acceptaren aquest acord, i continuaren la lluita fins a l'ocupació de Berga per Espartero.

El poder en la Catalunya carlina

Poder civil carlí fou la Junta Superior de Catalunya, instal·lada l'abril de 1837 a Solsona, des d'on es traslladaria posteriorment a Berga. Estava integrada per dos sectors, els aristòcrates (bàsicament nobles), com Setmenat, Sagarra, Andreu i Sans, Sampons, Monistrol, Peramola, Mur i Millà..., i els universitaris (alguns professors de la universitat de Cervera i molts eclesiàstics), com Torredadella, Orteu, Ferrer,

Dalmau... Tots dos grups estaven enfrontats entre ells.

Mossèn Bartomeu Torredadella i Badia, nascut a Casserres l'any 1796 i catedràtic de Dret Canònic de la Universitat de Cervera fou, segons Llorens (1), " [...] sotspresident i membre actiu de la Junta Superior Governativa, que controlava a través dels altres membres del bàndol universitari que estaven al seu costat; sotsdelegat apostòlic per a tot el Principat; president de la Comissió General del subsidi Eclesiàstic [...] morí exiliat a

Loreto (Itàlia)". Es pot dir que Torredadella va arribar a controlar la Junta de Berga, el poder civil carlí, també l'eclesiàstic, en ser el delegat apostòlic i, finalment i per mitjà del seu càrrec universitari, l'acadèmic, sobretot amb la instal·lació de la universitat carlina a Solsona i més tard al monestir de la Portella, al Berguedà.

Mundet (2) recull una carta del berguedà Ignasi Morlans al seu fill seminarista a Roma el 15 d'agost de 1837, que descriu com era la vida a Berga en aquella època: " [...] La vila de Berga s'ha tornat molt senyora, tots els carrers són plens de lletraguinos, boines i galons, tot va a dojo, els carrers plens de gent, les botigues despatxant de dia i nit, de manera que els berguedans es faran la barba d'or: no sembla aquesta vila res de lo que era. [...] En casa Girollet hi tenim la intendència, comptadoria i tresoreria [...] i a casa Tort hi ha la gran junta superior governa-

tiva [...] el ministre d'Estat, el ministre de la Guerra [...] un ambaixador de Rússia, Anglaterra, Cerdanya i Holanda, dos bisbes (Mondoñedo i Lleida) [...] el capità general de Catalunya Urbizondo [...] al convent de Sant Francesc hi ha impremta; una gran fàbrica d'armeria [...] en la fàbrica Pastor hi ha els molins per fer pólvora [...] a la casa nova del senyor Agustí hi ha l'hospital militar en medicina i a sant Bernabé, l'hospital de sang [...]".

El poder militar va estar primer en diverses partides carlines: la de Josep Puig, en Boquica, de Castellar de n'Hug; la de Climent Sobrevies, el Muchacho, del Cint de l'Espunyola; la de mossèn Benet Tristany, d'Ardèvol; la dels Marsal, Porredon, el Ros d'Eroles, Galceran, el Llarg de Copons, Joan Castells, Pep de l'Oli... alguns d'aquests actuaren al Berguedà i comarques veïnes de forma desordenada fins a l'arribada

Aquest gravat de 1840 és una mostra de la brutal repressió que va exercir el comte d'Espanya a Barcelona, que el va fer temut i odiat arreu del país.

COL·LECCIÓ R. FELIPÓ

del general Royo. Llorens explica els problemes que aquest hagué de patir per les indisciplines del Muchaco (1). Antonio de Urbiztondo va ocupar Berga el 13 de juliol de 1837. Els generals carlins a Catalunya foren: Royo, Urbiztondo, Segarra—va crear l'acadèmia militar carlina de Borredà (3)— i el comte d'Espanya. Després de l'assassinat d'aquest darrer, Segarra, novament cap militar dels carlins a Berga, es passaria als liberals, evitant així la probable investigació dels fets d'Avià ordenada per Cabrera a través de Serradilla.

Biografia del comte d'Espanya

Carlos de España, o Charles d'Espagne o Espagnac, va néixer a Foix, Occitània, l'any 1775, i va morir l'any 1839 a Catalunya. La seva era una família noble francesa que fugí de França en guanyar en el seu país els partidaris de la República Francesa, va passar a Anglaterra i posteriorment a Espanya per lluitar contra els seus antics compatriotes (4). Ferran VII el va nomenar capità general d'Aragó i posteriorment de Catalunya; en aquesta època va perseguir i reprimir durament els catalans que s'havien aixecat en la revolta dels Malcontents de l'any 1827. Molts d'aquests revoltats donaren suport més tard als carlins. En morir Ferran VII, el general Llauder el substituï en el

Antonio de Urbiztondo, capità general carlí, va ocupar Berga, on va establir la Junta Carlista de Catalunya, i convertí la ciutat en la capital del carlisme català.

COL·LECCIÓ J. A. ORTEGA

El cèlebre comte d'Espanya va ser més popular per les seves crueltats que per les seves victòries.

COL·LECCIÓ R. FELIPÓ

seu comandament a Barcelona. El comte es va retirar a Mallorca, i més tard va passar a França per tornar a Catalunya a ser el cap militar dels carlins. El 4 de juliol de 1838 faria la seva entrada a Berga (5).

La fama de dèspota, cruel i sanguinari li ve de les atrocitats comeses en la repressió de l'aixecament dels Malcontents. En plena Primera Guerra Carlina s'edità a Barcelona el llibre *La Ciudadela Inquisitorial de Barcelona* (6), de Joaquín del Castillo. D'aquest llibre sorgeix en bona part la llegenda de sanguinari del comte, pel seu comportament a la guerra dels Malcontents. A l'edició de l'any 1840, ja assassinat el comte, s'hi diu: "[...] Los mismos facciosos conocieron los crímenes de su presunto general y la mano del Omnipotente quiso que sus mismos subordinados hicieran con él un ejemplar castigo; la junta de Berga decretó su muerte, y aquellos mismos mozos de Escuadra que desde el año 27 sumisos a su voz perseguían a los liberales fueron sus mismos verdugos [...]". Coromines, en un llibre sobre les bullangues de la Barcelona romàntica explica, recollint un text del mateix Castillo (7), les atrocitats que el comte d'Espanya va cometre l'any 1828.

Destitució, empresonament i mort del comte

El 26 d'octubre de 1839 el comte, acompanyat per Labandero i

les seves respectives escortes, va arribar a la rectoria d'Avià. Tots dos assistien a una reunió. Allà, els propis carlins de la Junta de Berga el detindrien, ja que sembla ser que, prèviament, havien obtingut una ordre de destitució. Posteriorment l'assassinarien i seria llençat amb una pedra pel pont de l'Espia. Tots els llibres d'història espanyola o catalana del segle XIX en parlen, d'això, i els fets de la rectoria d'Avià van generar una gran quantitat de gravats i molta literatura.

Testimonis i bibliografia

L'intendent Gaspar Díaz de Labandero (8), un dels assistents a la reunió, escrigué la seva versió del que va passar a la rectoria d'Avià: "[...] El conde tomó asiento en su lugar, que era a la cabecera de la mesa, e inmediato a lo tomó Ferrer, a éste le signó Dalmau, a éste Andreu y Sanz y a éste Vilella; por su izquierda, próximo al conde estaba Orteu, vicepresidente, a éste seguía Torrebadella, [...] al sentarse el Conde echó de menos a dos señores que eran D. Mateo Sanpons y D. Manuel Millá [...]". Labandero explica que aquests dos s'afegirien a la reunió més tard: "[...] vio (el comte) adelantarse por el lado derecho del conde al vocal Narciso Ferrer, un primo suyo conocido por el estudiante T (No dona el seu nom) y un hombre armado de carabina; y por la izquierda al cirujano de uno de los hospitales, hermano del vocal Ferrer, con otros

dos hombres igualmente armados [...]". Narcís Ferrer "[...] agarró con su mano izquierda la derecha del Conde, y con la derecha le tapó la boca, el primo de éste le quitaba el sable, y el otro Ferrer, cirujano, cogió al Conde de la mano izquierda, teniendo un formidable puñal levantado sobre la cabeza, los otros hombres armados se colocaron a la espalda del Conde. Esta imponente evolución fue ejecutada con la mayor rapidez, como si de antemano se hubiese ensayado. El Vocal D. Narciso Ferrer en el acto de apoderarse de la persona del Conde, le dijo: — Excmo. Sr.: El Rey N.S. ha dispuesto que V. E. deje el mando del ejército y del Principado, y que salga inmediatamente de la provincia [...]". I acaba dient: "[...] el Conde salió de la sala de conferencias acompañado de los señores Ferrer, Torrebadella, Sampons, Vilella y no sé si Andreu y Sanz. Y supe después que se dirigieron para salir de la casa por una escalera que conducía a la iglesia a fin de hacerlo por la puerta de ésta, sin duda por evitar hallarse con mi escolta de celadores que esperaban en el portal de la entrada principal".

Carles VII, nét del pretendent carlí d'aquesta primera guerra, diu a les seves memòries de Labandero (9): "[...] es un buen realista; sirvió a mi abuelo durante la guerra civil en el ramo de hacienda. Hay quien habla de él relativamente a la muerte del conde de España; no estoy en los pormenores de la cuestión, pero lo que sé es que sé vindicó, (escribió una obra [...] donde demuestra no haber intervenido en el asesinato del Conde de España). En tiempos de Isabel fue alcalde corregidor de Toledo. Se me presentó en París, siendo secretario mío Cevallos. Como era antiguo intendente del Ejército, le destinamos a la Hacienda. Fue luego secretario mío en este ramo [...]".

Una altra explicació encara és inèdita, la trobem al *Llibre Verd* (10) de l'Ajuntament de Berga amb el títol de Crònica y efemérides de Berga, 1840: "[...] La muerte del general D. Carlos Conde de España [...] preconcebida según se cree y estudiada bajo un plan maquiavélico por la Junta Carlista principal que residía en Avià. La desaparición de aquel jefe sanguinario acabó de derribar las ilusiones del partido carlista, que según otros eran su mas bello ideal y la esperanza de una acertada y justa restauración dinástica. He aquí como se verificó la sedición: Ha-

bía establecido el Conde de España su cuartel general en Casserres, sin dejar por esto de tener fija su mirada en Berga y sus alrededores. A consecuencia de sus variadas y frecuentes estrategias que habían causado el terror en esta Comarca, como lo probó la instalación del cadalso de la horca, el fusilamiento y mutilación de los reos, [...] y otros castigos sólo por él inventados y ejercitados, publicó la sentencia de muerte en Casserres de un corneta llamado Batalla quien fue descuartizado vivo y colocados sus cuartos en los caminos reales. [...] En la casa de campo denominada Castanyer, del término municipal de Avià, tenía establecido el Conde un departamento militar, en donde tenía instalados doscientos prisioneros, [...] con su guarnición acuartelada, su gobernador militar, cantina e iglesia ambulante, la cual solía visitar cuando venía a Berga. Llamado por la Junta el Conde de España uno de los días que visitó esta Villa, [...] Llegados a Avià se detuvo la tropa en la plazuela llamada Padró y el Sr. Conde se dirigió a la Rectoría donde le esperaban los individuos de la Junta.

El comte d'Espanya va ser destituït i fet pres a la rectoria d'Avià, lloc que ens mostra aquest dibuix publicat a la *Il·lustració Catalana*, l'octubre de 1881.

COL·LECCIÓ R. FELIPÓ

Luego el presidente de dicha Junta puso en sus manos un pliego cerrado en el cual leyó el Sr. Conde destitución en nombre del Sr. Pretendiente D. Carlos. Creyendo en verdad, el Conde, todo cuanto contenía el escrito, manifestó a la Junta que en el escrito mencionado se le ordenaba por el rey la destitución de mando, mas imprecaba antes de obedecer quien debía ser sucesor, a quienes tenía que comunicarle órdenes especiales y reservadas que le había confiado. En esto ya considerando la Junta que no debía dilatar más tiempo el dar el golpe fatal, se echaron sobre él como tapándole la boca con un pañuelo y atándolo de pies y manos, le amena-

zaron con pena de la vida si hacía el menor movimiento o levantase el menor ruido. La Junta había corrido la falsa orden del Conde de España a la tropa, que podían retirarse a Berga, pues tenía algo que hacer y tratar con aquella. Algunos pocos conocedores o húsares del Conde quisieron saber por si mismos de si era o no verdad esta orden promulgada, pero fueron inmediatamente desarmados y presos por la escuadra de policía que escondida detrás de la puerta de entrada estaba preparada. Retírese pues la tropa a Berga y [...] al anochecer disfrazado de labrador al Conde y montado en un borrico fue llevado a la provincia de Lérida con dirección a Orgañá y al parecer al pasar por el puente del Espía después de pedirle perdón [...] fue arrojado debajo del puente después de haberle atado una piedra al cuello. Al otro día apareció en la superficie del río Segre el cadáver del Conde revelando su asesinato hasta entonces oculto."

Cabrera va abandonar el Maestrat a la fi d'aquesta guerra per retirar-se cap a França passant per Berga, mentre que el general Segarra va fugir de Berga per lliurar-se als liberals a Vic (11). Cabrera empresonà els membres de la Junta que creia implicats en l'aferi nomenà Antonio de Jesús Serradilla fiscal de la causa de l'assassinat del comte. Una còpia autenticada de l'informe que redactà Serradilla és a l'arxiu del Museu Zumalacarrengui d'Ormaiztegui. Una bona part d'aquest informe fou publicat per José de Oleza (12).

Silencis interessats, manipulacions, llegenda i anecdotari

El comte d'Espanya és el responsable provat de moltes calamitats en aquesta guerra, com de la crema o destrucció de Manlleu, Olvan, Pons, Gironella, de totes les cases dels voltants de Berga o de Ripoll (13). Aquesta darrera destrucció li va crear una imatge de terrorífic, recollida anys més tard en un llibre (14). Una acció sanguinària seva constantment citada és l'esquarterament del corneta Josep Fuster Grau, el Batalla, per haver mort un soldat en estat d'embraguesa. El comte va intentar, en la mesura de les seves possibilitats, posar un cert

ordre dins la zona carlina, cosa que ja havien intentat abans els seus predecessors militars. El *Calendario para el Principado de Cataluña* (1840), imprès per Josep Trullàs a Berga l'any 1839, fa una enèrgica defensa de la causa carlina i combat el conveni de Bergara. Recull un seguit de fets i arguments contra Maroto, acusant-lo de responsable de la mort del baró d'Ortafà i de l'assassinat de diversos caps carlins a Lizarrza – Estella. Aquesta devia de ser de ben segur la posició del comte.

Vilardaga (15) dóna una descripció del que segons ell feia a Berga el comte: "[...] La primera providencia que tomó el Conde de España, fue llamar a todos los carpinteros. [...] y ordenarles, que dentro de un brevísimo término, levantasen una horca en un promontorio cercano a la población, que aún continua llamándose Tosalet de les Forques (16). [...] Los bergadanes y sobre todo las bergadanas le tenían un miedo cervical: a la voz de ¡Pasa el Conde! todo el mundo se apresuraba a meterse en casa. Fijábase especialmente en el aseo y limpieza de sus calles y de las casas. ¡Ay del desgraciado tendero en cuya puerta veía alguna tela de araña!; y especialmente ¡Ay de la tendera que se asomaba a la calle despeinada! No tardaba en recibir la visita de los granaderos que la sentaban en la silla, frente a la puerta de su tienda y con la cabeza de la infeliz se ejercitaban en su oficio de improvisados peluqueros [...]"

Santirso (17), en referir-se als fets de la rectoria avianesa, explica: "[...] El que va succeir llavors i després s'ha explicat de formes tan diferents i és tan poc important que remetre el lector curios a La Primera Guerra Carlina a Catalunya, de Ferran de Sagarra, qui aplegà els testimonis més fiables del segle passat. En síntesi, el comte va ser destituït amb pessimes maneres, detingut, conduït cap a Andorra pel vocal Ferrer i per fi assassinat a Organyà el 2 de novembre de 1839. Des d'aleshores, la indagació de les circumstàncies i l'autoria d'un crim a l'alçada de la llegenda de la víctima ha esdevingut una mena de passatemps detectivesc, quan hi ha ben bé poc a descobrir [...]"

Els llibres que han tractat la primera carlinada generalment han estat molt crítics amb tot el que fa referència al comte. Aquest

és el cas de Ferran de Sagarra (18), que va escriure el primer dels llibres monogràfics sobre la Junta de Berga. Lichnowsky (19) el deixa bé. Però ja l'any 1840 es publica un llibre –atribuït a Magí Ferrer, encara que qui el signa sigui (5) Fèlix Ramon Tresserra (20)– sobre els fets d'Avià i el comte que el fa responsable de tot tipus d'iniquitats. Pocs anys més tard, el 1856, Orellana edita la novel·la *El Conde de España o la Inquisición Militar*; després, sense data d'edició, Carrillo en publica una altra amb el mateix títol. L'any 1869, Eugenio López i Esteban García editen la peça de teatre *Carlos de España*. Mañé i Flaquer publica un estudi sobre aquest tema al *Diari de Barcelona*, Josep Pla en parla a *Un senyor de Barcelona*, Josep Maria de Sagarra a les seves memòries, Riquer a la història de la seva família... Historiadors com Pirala (21) o Bullón de Mendoza (22) dediquen pàgines a aquest fet. Mundet (2) té un llibre dedicat als fets d'Avià. Oleza (12) publica també dos dels llibres més interessants des de la perspectiva de defensa del comte. Un altre fet estrany és tot el que envolta el crani del comte. Marià Cubí l'estudià com a frenòleg, ja que fou separat de la resta del cos i va fer un llarg viatge, fins i tot a Filipines. Seria passejat a Cervera en una de les seves processons, fins que el seu fill aconseguiria recuperar-lo i ajuntar totes les seves despulles per enterrar-lo a l'oratori particular de Defla, municipi de Sineu, a l'illa de Mallorca (12 i 2). Joan Perucho i Pío Baroja farien diverses novel·les sobre aquests fets de la rectoria d'Avià. El mateix Perucho va recollir la tradició oral segons la qual la reunió preparatòria dels membres de la Junta per detenir-lo és féu a l'actual casa Cardona, antiga casa Giblè, del carrer de Sallagossa de Berga (23).

Conclusions

El comte d'Espanya no era ni millor ni pitjor que els militars espanyols, carlins o liberals, de l'època; només cal recordar el general liberal Bartolomé Espartero (7), entre les barbaritats del qual hi ha el bombardeig de Bar-

La tràgica fi del comte d'Espanya segons una il·lustració apareguda en el llibre *El conde de España*, de J. Orellana, publicat a Barcelona el 1856.

COL·LECCIÓ R. FELIPÓ

celona. La personalitat del comte ve marcada pel desarrelament del país on va néixer, va arribar a lluitar contra els seus propis conciutadans. La seva trajectòria sanguinària, com quan va perseguir els Malcontents, fa de la seva persona un personatge sinistre i odiat. La seva mort va anar bé, o més ben dit, molt bé, a molta gent: als seus rivals i enemics a dins de la Junta Carlina, als que volien que es fes a Catalunya "un abrazo de Bergara" a Berga –com potser el general Segarra–, als liberals que necessitaven demostrar les crueltats dels carlins. Un cop mort naixia la llegenda. La seva imatge seria usada per fer gravats terrorífics, versos, peces teatrals o novel·les històriques... i a poc a poc passà a ser un element de l'imaginari popular que durant un cert temps serví com a encarnació del terror. La crueltat de la darrera Guerra Civil espanyola va fer oblidar una mica aquest personatge i molts dels seus fets.

Notes

- (1) A. Llorens i Solé, *Solsona en les guerres del segle XIX a Catalunya*, Barcelona, 1981.
- (2) J. Mundet, *El Comte d'Espanya*, Avià, 1989 i *La Primera Guerra Carlina a Catalunya*, Barcelona, 1990.
- (3) J. Noguera, *Borredà*, Berga, 1990.
- (4) E. Chao, *La Guerra en Cataluña*, Madrid, 1847.
- (5) J. del Burgo, *Bibliografía del siglo XIX*, Pamplona, 1978.
- (6) J. Castillo, *La Ciudadela Inquisitorial de Barcelona*, Barcelona, 1835 i 1840.
- (7) P. Coromines, *Les bullangues de la Barcelona romàntica*, Barcelona, 1931.
- (8) G. Díaz de Labandero, *Historia de la guerra civil de Cataluña*, Madrid, 1847.
- (9) B. Ramon Martínez, *Memorias y Diario de Carlos VII*, Madrid, 1957.
- (10) Dipositat a l'Arxiu Històric Comarcal de Berga.
- (11) D. Calbo y Rochina de Castro, *Historia de Cabrera y de la guerra civil en Aragón, Valencia y Murcia*, Madrid, 1845.
- (12) J. Oleza, *El último día del Conde de España*, Mallorca, 1949, i *El Conde de España, sus proezas y su asesinato*, Madrid, 1944.
- (13) A. de Bofarull i Brocà, *Historia de la Guerra Civil de los Siete años*, Reus, 2000.
- (14) J. Pellicer i Pagès, *La crema de Ripoll*, Girona, 1896.
- (15) J. Vilardaga y Cañellas, *Historia de Berga*, Barcelona, 1890.
- (16) Comunicació oral de Xavier Pedrals: el Tossalet de les Forques de Monsuspir era el nom d'aquest indret molt abans de l'estada del comte a Berga. Potser el nom li ve d'haver estat un lloc reservat per a execucions.
- (17) Manuel Santirso, *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya*, Lleida, 1999.
- (18) F. Sagarra, *La primera guerra carlina a Catalunya (contribució al seu estudi), el comte d'Espanya i la Junta de Berga*, Barcelona, 1935.
- (19) F. Lichnowsky, *Recuerdos de la Guerra Carlina*, Madrid, 1942.
- (20) F. R. Tresserra y Fàbrega, *Historia de la última época de la vida política y militar del Conde de España y de su asesinato*, Barcelona, 1840.
- (21) A. Pirala, *Historia de la Guerra Civil y de los Partidos Liberal y Carlista*, Madrid, 1884.
- (22) Alfonso Bullón de Mendoza, *La Primera Guerra carlista*, Madrid, 1992.
- (23) J. Perucho, *Vicenç Cuyàs i la seva època*, Barcelona, 2001.

Ramon Felipó i Oriol